

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

LENGYEL ESZTER

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK A KAPUVÁRI JÁRÁS 1945 UTÁNI AGRÁRTÖRTÉNET-ÍRÁSÁHOZ

Tanulmányom a Győr-Moson-Sopron megyében található kapuvári járás 1945 utáni agrártörténetének, illetve mezőgazdasági termelőszövetkezeteinek levéltári forrásait állítja középpontba. Lokálpatriótaként választottam e terület termelőszövetkezeteinek vizsgálatára, Kapuvár példáján igyekszem bemutatni a korszak agrártörténetírásának lehetőségeit.

Egy adott helység vagy terület termelőszövetkezeti mozgalmának vizsgálata során több forráscsoport, illetve több iratképző szerv anyagának elemzését lehet bevonni. A mezőgazdasági termelőszövetkezeteket egy alulról felfelé, illetve felülről lefelé haladó hierarchiában elhelyezve vizsgálhatjuk. Ezekben az iratképző szervezetekben keletkezett anyagok forrásértéke más és más, de fontosnak tartom a mikroszintű anyagok vizsgálata mellett a mezo-, illetve makroszintű anyagok kutatását is.

Az iratok felkutatása előtt elsődleges feladat ezeknek az iratképző szervezeteknek a megismerése, a párt és az állam összefonódó, bonyolult struktúrájának és működésének átláthatóvá tétele. Mind az MDP, mind az MSZMP időszakában a párt és állami tevékenység teljes összefonódása figyelhető meg, a párt ugyanakkor közvetlenül hatalmat gyakorolt. A törvényhozás és az államigazgatás is gyakorlatilag a párttestület előzetes állásfoglalása, jóváhagyása alapján működött. A kormány döntéseit megelőzte a központi pártvezetőség határozata, a megyei tanács döntését megelőzte a megyei pártvezetőség határozata, és így tovább. A pártapparátus közvetlenül kapcsolatot tartott az államapparátussal, egy sajátos megkettőződés érvényesült, minden fontosabb állami feladatkörre a pártapparátuson belül kijelöltek egy felelős csoportot. Emellett a pártapparátus feladata volt az államapparátus ellenőrzése is. A párt pedig, illetve képviselője utasításokat adott, az „alárendelteknek”, azaz az állami apparátus munkatársainak követniük kellett azokat.¹

---

¹ KORNAI, 1993. 65–71.

Az államigazgatás szervei

Az államigazgatás felső szerveit vizsgálva a földművelési ágazat irányítása, felügyelete 1967-ig a Földművelésügyi Minisztérium (FM) feladatkörébe tartozott.

Az FM feladatai közé sorolható a földreformügyek felügyelete, a mezőgazdasági termelés fejlesztése, a szövetkezeti formák továbbfejlesztése, a mezőgazdasági gépállomások felső irányítása, a szántóföldi növénytermesztés, az állattenyésztés irányelveinek kidolgozása. A termelőszövetkezetek szervezésére, működésére fontos forrásul szolgálnak a Termelőszövetkezeti Főosztály 1949–1967 közötti iratai. Az FM ügykört 1967-ben a jogutódként megalakult Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium vette át.

Az országos hatáskörű állami, illetve gazdasági szervek közül az 1947-től működő Országos Tervhivatal, mint a népgazdasági tervezés központi szervét emelném ki, annak is Mezőgazdasági Főosztályát.

Fontos iratképző szerv a mezőgazdaságot irányító nem miniszteriális szerv, a Termelőszövetkezeti Tanács, 1967-től a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa. A TT, valamint a TOT a termelőszövetkezetek és tagjainak érdekeiért lépett fel, érdekképviseleti szervként működött.²

A földreform forrásai

Az 1945 utáni agrártörténet kutatásánál az első jelentős forráscsoportot a földreform végrehajtása során keletkezett iratanyag képezi.

Az FM 1945-től 1967-ig működő Földbirtokpolitikai (Földbirtokrendezési) Főosztálya fontos forrásokat tartalmaz a földreform végrehajtására, a kisajátítási, a tagosítási ügyekre.

Az 1945 és 1950 közötti földbirtokpolitika fontos forrása az Országos Földhivatal irategyüttese. Az iratanyagban a földreformra vonatkozóan értékes dokumentumok találhatóak. A hivatal 1949-ben beolvadt az FM Földbirtokrendezési Főosztályába. Megyei szinten a Sopron Megyei Földhivatal 1945–1950-ben keletkezett iratai fontosak.³

A Magyar Kommunista Párt (MKP) 1945-től 1948-ig működő Falusi Osztályának (1948 májusától Agrárpolitikai Osztály) földreformra vonatkozó iratanyaga szintén jelentős forráscsoport.⁴ Zárójelben itt jegyezném még az MKP 1946 és 1948 között működő Szövetkezetpolitikai Osztályát is, amelynek feladatkörébe tartozott a földműves szövetkezetekkel való foglalkozás, 1948-tól pedig hatáskörébe került a kiépülőben lévő gépállomások ügye is.⁵

---

² A Magyar Országos Levéltár segédletei.
forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_mol_sorozatok_mol_segedletei/
https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_magyar_orzagos_leveltar/

³ MNL GYMSM SL XXIV/201.

⁴ Az osztály lényegében a falusi munkát koordinálta, és a parasztszervezetekkel foglalkozott.

⁵ Az MKP iratait a Politikatörténeti Intézet Levéltárában őrizték. A 2012. évi LXI. törvény 10. §-a rendelkezése értelmében az irategyüttes az MNL OL állományába került.

A kapuvári járás földreform végrehajtásának elemzésére a Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács, valamint a Kapuvári Földigénylő Bizottság iratait emelem ki. Az iratokból képet kapunk az igénylők és juttatottak számáról, foglalkozásáról, valamint a kiosztott földekről.⁶

Az MDP és MSZMP központi szervei

Az 1948-ban kényszeregyesítéssel létrehozott Magyar Dolgozók Pártja (MDP) központi apparátusában szervezetenként meghatározott munkamegosztást kezdetben tizenhét, az ezt követő átszervezések után pedig kilenc osztály végezte.⁷

Az osztályok felügyeletének feladatát a Politikai Bizottság (PB) tagjai látták el. Ezek közül az osztályok közül e kutatás során elsősorban a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály munkája során keletkezett iratanyagot vizsgáltam.

A Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Osztályt 1948 novemberében szervezték meg, amikor egyesítették az Agrárpolitikai Osztályt a Szövetkezetpolitikai Osztállyal.

Az osztály feladatkörét 1950 májusában így körvonalazták: „a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdaság szocialista átszervezése terén a párt vezető szervei határozatainak végrehajtását ellenőrizze, továbbá a Káder Osztállyal együtt ezen a területen részt vegyen a káderjavaslatok elkészítésében és javaslatokat dolgozzon ki a párt vezető szervei számára a mezőgazdaság szocialista átszervezése és a mezőgazdasági termelés színvonalának emelése érdekében.”

Az MDP központi osztályai irányították az alsóbb szintű pártszerveket, a minisztériumokat és más országos hatáskörű szerveket, a társadalmi és tömegszervezeteket. Így a Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Osztály hatáskörébe tartozott a Földművelésügyi Minisztérium, a mezőgazdasági tudományos intézetek, a mezőgazdasági szakiskolák és a Gépállomások Politikai Osztálya.⁸ A pártközpont osztályai azonban az országos vezető szervek, azokon belül az operatív vezető szervek, elsősorban a Politikai Bizottság és a Titkárság alárendeltségében működtek. Már 1949-ben tételesen kimondták: „Az osztályok nem önálló szervek, hanem a választott szervek kisegítő szervei”.⁹

Az 1956. november 1-jén megalakult Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) első szervezeti szabályzatát az 1957. júniusi pártértekezleten fogadták el. Ennek értelmében a legfontosabb központi vezető szervek a Kongresszus, Központi Bizottság (KB), Politikai Bizottság (PB), Titkárság, Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) voltak.¹⁰ Formai értelemben az MSZMP követte az MDP szervezeti felépítését.

---

⁶ MNL GYMSM SL XVII/501. 1-2. és XVII/518.

⁷ Osztályok: Párt- és Tömegszervezetek Osztálya, Agitációs és Propaganda Osztály, Káderosztály, Államgazdasági Osztály, Mezőgazdasági és Szövetkezeti Osztály, Adminisztratív Osztály, Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, Pártgazdasági és Ügykezelési Osztály, Magyar Munkásmozgalmi Intézet.
forrás: http://www.natarch.hu/m_szekcio.htm

⁸ T. VARGA, 1988.

⁹ T. VARGA, 2005. 7–19. Bevezető.

¹⁰ NÉMETH, 1995. 4–7. A Magyar Szocialista Munkáspárt központi vezető szerveinek rövid szervezettörténete.

A Központi Bizottság mellett munkabizottságok, munkaközösségek működtek, melyek közül a legfontosabbak az 1957. január 24-től működő Agrárpolitikai Bizottság, majd 1959. január 20-tól 1962. októberi megszűnéséig a Mezőgazdasági Bizottság.

Az Agrárpolitika Bizottságot azzal az elképzeléssel hozták létre, hogy a Falusi Osztály mellett működjön, feladata pedig a párt vezető szervei elé kerülő mezőgazdasággal kapcsolatos előterjesztések megvitatása, valamint a mezőgazdasági jellegű politikai és gazdasági kérdések kidolgozásában való részvétel volt. További feladatai voltak a párt legfontosabb agrárpolitikai jellegű határozatainak kidolgozása, az intézkedések végrehajtásának felülvizsgálata, valamint javaslattétel a hibák kiküszöbölésére és fontosabb elméleti jellegű kérdések tisztázása. Vezetője *Fehér Lajos* volt. 1959. január 20-án a PB határozatot hozott az Agrárpolitikai Bizottság megszüntetéséről, helyette pedig a Mezőgazdasági Bizottság létrehozásáról.

A Mezőgazdasági Bizottság feladata a mezőgazdaság szocialista átalakításával kapcsolatos kérdések kidolgozása volt, a mezőgazdasági termelés fellendítésének eredményesebb irányítása érdekében pedig a KB tanácsadó szerveként jelölték meg. Feladata volt a párt vezető szervei elé kerülő fontosabb határozat tervezetek véleményezése. A bizottság tevékenysége kiterjedt a párt- és állami szervek tevékenységének összehangolására is. A Mezőgazdasági Bizottság tevékenysége felett a KB gyakorolt felügyeletet. Általában 2-3 havonta ülésezett, az ülésekről jegyzőkönyveket készítettek. A bizottság munkája során nem születtek határozatok, csak ún. megállapodások, amelyek megvalósulását rendszeresen figyelemmel kísérték, és az üléseken visszatértek rá. 1962 után az Államgazdasági Bizottság foglalkozott tovább a mezőgazdaság kérdéseivel.¹¹ Az 1960. januártól működő Államgazdasági Bizottság 1966-tól Gazdaságpolitikai néven, 1988-tól 1989. októberig pedig Gazdaság- és Szociálpolitikai Bizottság néven működött.¹²

Végül a KB mellett, 1966. december 3. és 1989. október 7. között működő Szövetkezeti politikai Munkaközösséget említeném meg.¹³ Elnökének Fehér Lajost választották meg. Tevékenységként elvi kérdések megvitatását határozták meg. Megvitatta a szövetkezeti politika legfontosabb kérdéseit és állást foglal azokban. Részben saját kezdeményezésre előkészített anyagokat, részben egyéb szervezetekben készült anyagokat és álláspontokat tárgyalt meg.¹⁴

A választott testületek munkaszervezete a függetlenített központi apparátus volt, amelynek feladatai közé tartozott a pártszervek döntéseinek előkészítése, a végrehajtás megszervezésének és ellenőrzésének segítése. A KB osztályai készítették a testületi előterjesztéseket, személyi javaslatokat a különböző állami, gazdasági, szakmai és tudományos intézetek tapasztalatainak, javaslatainak felhasználásával.¹⁵

1966-ig több néven létezett önálló Falusi és Mezőgazdasági Osztály (1956-tól Falusi, 1958-tól Mezőgazdasági Osztály). Az MSZMP KB Mezőgazdasági Osztálya szá-

¹¹ NÉMETH, 1995. 364–366. Munkabizottságok.

¹² NÉMETH, 1995. 7–8.

¹³ UO.

¹⁴ NÉMETH, 1998. 287–288. Munkabizottságok, munkaközösségek.

¹⁵ NÉMETH, 1995. 10.

mos javaslatot, tervet készített a meglévő szövetkezetek erősítésére, a munkadíjazás, az anyagi érdekeltség növelésére, a mezőgazdaság tejes kollektivizálására, a szocialista átszervezés befejezésére.

Az MSZMP KB apparátusának szervezeti felépítésében 1966-ig az Államgazdasági-, 1966 és 1988 között a Gazdaságpolitikai-, majd a 1988-tól a Gazdaság- és Szociálpolitikai Osztály munkáját emelném még ki. A Gazdaságpolitikai Osztály anyaga alapján nyomon követhető az egész gazdaságot érintő döntések előkészítése, a gazdasági szervezetek működése, valamint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok alakulása. Fontos adatokat találhatóak itt a mezőgazdaság ár-, adó- és pénzügyi rendszerére is. 1975 és 1980 között végül az Ipari, Mezőgazdasági és Közlekedési Osztály mezőgazdaságot érintő csoportja emelendő ki.¹⁶

Az eddig ismertett központi iratokat a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őrzi.

Megyei, járási és helyi szintű levéltári források

A következőkben a kapuvári járás mezőgazdasági átalakulásának, termelőszövetkezetek levéltári forrásait állítom középpontba. A második világháború utáni agrártörténet kutatásához és a tsz-kutatáshoz szükséges forrásokat, azok iratképző szerveit, az iratok lelőhelyeit mutatom be a közigazgatás különböző fokain, így megyei, járási, városi és községi szinteken.

A termelőszövetkezetekről szóló dokumentumok a 20. század második felének falutörténeti kutatásához az egyik legfontosabb forráscsoportnak számítanak, mivel a termelőszövetkezetek működése szorosan összefonódott a falu életével, és a lakosság döntő része a tsz-ben dolgozott. A termelőszövetkezeteknek ugyanakkor döntő szerepük volt a falusi tradíciók, a hagyományos munkaszervezeti formák átalakulásában, valamint a hagyományos paraszti társadalom felbomlásában is.

A tsz-kutatáshoz a pártiratok mellett tanácsí iratok, a közigazgatás területi szakszerveinek, testületeknek, és a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek a helyi anyagai használhatók fel.¹⁷

A kapuvári járás mezőgazdasági termelőszövetkezetit vizsgálva ezeknek az iratoknak a lelőhelyei a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára.

Az országos szintű iratokhoz hasonlóan az alsóbb szinteken is megjelenik az állam és a párt összefonódása, így külön csoportot képeznek a pártiratok és a tanácsiratok, melyek ugyanakkor szerves viszonyban állnak egymással. Az 1949. évi alkotmány értelmében az államhatalom helyi szervei a tanácsok lettek, helyi tanácsokat kellett alakítani minden megyében, járásban, városban és 500 fő feletti községekben, az állam-

---

¹⁶ NÉMETH, 1995. 8–9.

¹⁷ Közigazgatás területi szakszervei: Földművelésügyi igazgatás szakszervein belül a Győr-Sopron megyei Termelőszövetkezeti Tanács iratai. (MNL GYMSM GYL) XXIV/210.); Testületek: Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetsége (MESZÖV) Megyei Elnökségének iratai (MNL GYMSM GYL XXVII/1.); Földművelésügyi szakszervek: Soproni Mezőgazdasági Igazgatóság iratai (MNL GYMSM SL XXIV/205.).

igazgatás helyi feladatainak ellátására. Az 1950. évi I. törvény (további tanács törvények: 1954. évi X. és 1971. évi I. törvény) határozta meg a tanácsok feladatait és hatáskörét. Így a megyei tanácsok hatásköre kiterjedt a megye területéhez tartozó valamennyi járásra, városra, községre. A törvény a tanácsokat az országgyűlésnek és a Népköztársaság Elnöki Tanácsának rendelte alá, a központi irányítás jogát pedig a Minisztertanácsra ruházta. Feladatai közé tartozott a helyi gazdasági jellegű terv és költségvetés megtárgyalása, elfogadása és végrehajtásának ellenőrzése, a helyi mezőgazdasági termelés irányítása, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésének elősegítése, a központi irányítás érvényesítése.

Az államhatalom helyi szervei mellett működtek a párt helyi szervezetei is, ugyanis a párt területi, üzemi elv szerint épült fel. A munkahelyeken és lakóterületeken alapszervezetek alakultak, amelyek üzemi, községi, városi, kerületi szervezetekbe egyesültek, s amelyeket pártvezetőség, vagy 200-nál több párttag esetén pártbizottság irányított. A párt vezető szerveit alulról felfelé választották. A budapesti, a kerületi, illetve a megyei, a járási, és a városi pártbizottság a területén lévő valamennyi pártbizottság és alapszervezet felettes szerve volt. A felsőbb pártszervek határozatai kötelezőek voltak az alsóbb szervekre.¹⁸

MDP és MSZMP iratok

Ezt az elvet követve külön tárgyalom a kollektivizálás kutatására alkalmas pártiratokat és tanácsi iratokat.

Megyei szinten az MDP Sopron Megyei Bizottságának, illetve 1950-től az MDP Győr-Sopron Megyei Bizottságának iratait emelem ki. A megyei pártbizottság üléseinek jegyzőkönyveiben rendszeresen szerepelnek a megyei mezőgazdaság helyzetével foglalkozó napirendi pontok: aratási, cséplési és begyűjtési munkák állása, vagy a téeszekkel, tagosítással és gépállomásokkal kapcsolatos jelentések. A pártbizottság osztályai közül a téma szempontjából elsődlegesen a Mezőgazdasági- és Szövetkezetpolitikai Osztály iratai kutathatók.¹⁹ Az osztály munkaterveket készített, valamint a termelőszövetkezetekről, mezőgazdasági munkák előrehaladásáról heti, havi jelentéseket fogadott.

A megyei pártbizottság mezőgazdasági osztályának iratai között található, fontosabb adatokat tartalmazó iratok: osztályértekezletek jegyzőkönyvei; az osztály munkatervei; beszámolók és jelentések a megye mezőgazdasági munkáinak helyzetéről; kulákok felmérése a megyében; járási pártbizottságoktól érkezett jelentések és az osztály jelentései a tagosításokról; központi és megyei körlevelek a mezőgazdaság pártirányítására vonatkozóan; járási és városi pártbizottságok jelentései a begyűjtésről, mezőgazdasági munkák állásáról, tsz-ek helyzetéről, őszi-tavaszi vetéstervek teljesítéséről; a megye termelőszövetkezeteinek gazdasági és mozgalmi adatait tartalmazó kimutatások; tsz-ek anyagi helyzetéről, zárszámadások eredményeiről szóló iratok; kimutatás egy adott járás termelőszövetkezeteiről; jelentések gépállomások helyzetéről; káder- és szakemberképzés a mezőgazdaság részére; osztály levelezése, intézkedései a mezőgazdaságot

---

¹⁸ NÉMETH, 1995. 4–7.

¹⁹ MNL GYMSM GYL XXXV/401. MDP Sopron Megyei Bizottsága iratai; MNL GYMSM GYL XXXV/402. MDP Győr-Sopron Megyei Bizottsága iratai.

érintő kérdésekben, panaszok, kérelmek kivizsgálása ügyében; állami szervek beszámolóit, tájékoztatói tsz-ek helyzetéről; MESZÖV jelentések a mezőgazdasági munkákról.

A közigazgatás szintjein lefelé haladva járási szinten az MDP Kapuvári Járási Bizottságának iratai, alsóbb szinten pedig a járási bizottság hatáskörébe tartozó Kapuvár községi pártbizottság iratai kutathatók.²⁰ A járási bizottságon belül járási szövetkezeti felelősöket is állítottak a tsz-ek, gépállomások ellenőrzésére, akik a megyei pártbizottságnak rendszeres jelentéseket, beszámolókat készítettek.

Az MSZMP iratok feltárásánál ugyanezt a struktúrát követhetjük nyomon, az itt keletkezett dokumentumok is hasonlóak, és elsődlegesen szintén a Mezőgazdasági Osztály iratai emelendők ki.²¹

Tanácsi iratok

A pártiratok mellett a megyei szinten keletkezett tanácsiratok közül a Győr-Sopron megyei Tanács tanácsülési és Végrehajtó Bizottságának (VB) jegyzőkönyveit, valamint a Győr-Sopron megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának iratait emelném ki.²²

A megyei tanács tanácsülési és VB jegyzőkönyvei azért fontos források, mivel ezekben gyakran előfordulnak mezőgazdasági témájú és a termelőségvetkezetek érintő kérdések, információk. Mint ahogy a nevében is szerepel, a végrehajtó bizottságok a tanácsok végrehajtó szervei voltak, tagjait a tanácstagok közül választották. A megyei végrehajtó bizottság ugyanakkor kettős alárendeltségben állt, felelős volt a megyei tanácsnak (munkájáról köteles volt a tanácsnak beszámolni), valamint a minisztertanácsnak is.

A megyei tanácsülési és VB jegyzőkönyvek általában külön napirend pontként tárgyalták a megyében található mezőgazdasági termelőségvetkezetek helyzetét, a mezőgazdasági osztály jelentéseit, az osztályvezető beszámolóját. A jegyzőkönyvek hozzászólásaiban képet kapunk a termelőségvetkezetek elért eredményeiről, hiányosságairól, további feladatairól. Ezek a jegyzőkönyvek azonban sok esetben csupán kiegészítő forrásul szolgálnak, mivel a termelőségvetkezetek aktuális helyzetét többnyire csak általánosan, illetve felületesen ismertetik, a hozzászólások gyakran a termelőségvetkezetek ideológiai jelentőségét hangsúlyozzák.

Forrásértékét tekintve a megyei tanács VB apparátusának Mezőgazdasági Osztályán keletkezett iratokat elsőbrendű forrásoknak tartom. A mezőgazdasági osztály iratai ugyanis a termelőségvetkezeti élet valamennyi területének kérdéseit érinti.

A megyei tanács mezőgazdasági osztályának elsődleges feladata a mezőgazdasági termelés irányítása volt. Feladat körébe tartoztak a termelőségvetkezetek ügyei; növénytermesztési, öntözési és talajjavítási ügyek, kertgazdasági, szőlő- és gyümölcsster-

²⁰ MNL GYMSM GYL XXXV/408. 6. MDP Kapuvári Járási Bizottsága iratai; MNL GYMSM GYL XXXV/408. 12. MDP Kapuvári Járási Bizottsága iratai; MNL GYMSM GYL XXXV/408. 13. MDP Kapuvári Járási Bizottsága iratai.

²¹ MNL GYMSM GYL XXXV/415. MSZMP Győr-Sopron Megyei Bizottsága iratai; MNL GYMSM GYL XXXV/424. MSZMP Kapuvári Városi Bizottsága és a hozzá tartozó pártszervezetek iratai; MNL GYMSM GYL XXXV/425. MSZMP Kapuvári Járási Bizottsága és a hozzá tartozó pártszervezetek iratai.

²² MNL GYMSM GYL XXIII/1. Győr-Sopron megyei Tanács jegyzőkönyvei; MNL GYMSM GYL XXIII/2. Győr-Sopron megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyvei; MNL GYMSM GYL XXIII/9. Győr-Sopron megyei Tanács V. B. Mezőgazdasági Osztályának iratai.

mesztési ügyek, állattenyésztési ügyek, állategészségügy, takarmánygazdálkodás; erdészeti (vadászati, halászati) ügyek; gép- és traktorállomások ügyei; földbirtokrendezési ügyek; szakoktatás, tanfolyamok szervezése, a termelőségfejlesztési gazdálkodás fejlesztése.²³

Az osztály az FM felügyelete alatt állt, amelynek rendszeresen jelentett. A megyei tanács mezőgazdasági osztálya küldte meg a járási tanács mezőgazdasági osztályának többek között a tanfolyamokkal, gazdálkodás fejlesztésével kapcsolatos információkat, utasításokat, ütemterveket, FM rendeleteket. Az alsóbb szintekről, így a helyi tsz-ektől és a járási tanács mezőgazdasági osztályáról pedig ide érkeztek be a jóváhagyást igénylő kérések, kérelmek, panaszok, valamint a termelőségfejlesztési munkájáról, eredményeiről szóló jelentések. A terméseredményekről, elvégzett munkákról, a tszcs-k, brigádok, munkacsapatok és tagok közötti versenyekről a járási tanács mezőgazdasági osztályától heti jelentéseket kért.

A mezőgazdasági osztály iratanyaga között a termelőségfejlesztési mozgalomra vonatkozó, fontos információkat tartalmazó általános iratokat találunk a tsz-szervezéstől, tsz-ek alakulásától kezdve a vetőmagellátásig, vagy akár községek földbirtok-rendezésére, földfelajánlásokra, tagosításra vonatkozó dokumentumok is fellelhetők. A sort folytathatjuk tsz-beruházásokkal, építkezésekkel, mezőgazdasági munkákról szóló jelentésekkel, tervösszesítővel és zárszámadási összesítővel is.

A megyei tanácsi iratoknál kiemelném még a Győr-Sopron megyei Tanács VB Begyűjtési Osztályának iratait, mely az 1950-es évek első felének beszolgáltatásairól, begyűjtési kampányairól szolgál adatokkal.²⁴ Feladata a központi, minisztériumi tervek és utasítások alapján a megyei terménybegyűjtési tervek elkészítése, lebontása, a begyűjtés irányítása, raktárak biztosítása volt. A begyűjtések végrehajtására járási és községi begyűjtési hivatalokat állítottak fel.²⁵

A tanácsi és pártiratok is visszatükrözik azt a már említett tényre, hogy a tanácsi munka pártirányítás alatt folyt. A tanácsi munka pártirányítását az MDP, majd az MSZMP megyei bizottságának illetékes osztálya végezte (jelen esetben a Mezőgazdasági Osztály), a vezető párttestületek irányítása és felügyelete alatt. Volt azonban arra is példa, amikor a megyei pártbizottság és a megyei tanács fontosabb, megyét érintő kérdések döntésében együttes ülést tartott. A megyei pártbizottság ülésein pedig többször napirendre kerültek a megyei tanács munkájával kapcsolatos feladatok, így például a megyei tanács mezőgazdasági osztályának munkájáról szóló jelentések, azok megtagyálása, kiértékelése is.

---

²³ E sokrétű feladatkört különböző szervezeti egységek létrehozásával kellett ellátni: például: tsz-csoport, növénytermelési csoport, állattenyésztési csoport, földbirtokrendezési csoport. 160/1950. (VI. 14.) MT rendelet.

²⁴ MNL GYMSM GYL XXIII/15. Győr-Sopron megyei Tanács V. B. Begyűjtési Osztályának iratai; járási szinten: Kapuvári Járási Begyűjtési Hivatal iratai (MNL GYMSM SL XXIV/854.); községi szinten: Kapuvár Községi Begyűjtési Hivatal iratai (MNL GYMSM SL XXIV/878.).

²⁵ MNL GYMSM SL XXIV/851. Begyűjtési miniszter kapuvári járási meghatalmazottjának iratai; MNL GYMSM SL XXIV/854. Kapuvári Járási Begyűjtési Hivatal iratai; MNL GYMSM SL XXIV/878. Kapuvár Községi Begyűjtési Hivatal iratai.

Mikroszinten a kapuvári járási tanács, valamint a kapuvári községi tanács, 1969 után pedig a kapuvári városi tanács iratai kutathatók.²⁶ A járási tanácsi iratok közül kutatási témámat tekintve különösen a Kapuvári Járási Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának iratainak jelentős a forrásértéke.²⁷

Az osztály a járás valamennyi községének gazdálkodására, termelészövetkezetére vonatkozó iratot begyűjtött, így többek között a községek, termelészövetkezetek kötelesek voltak megküldeni a mezőgazdasági munkák alakulásáról szóló jegyzőkönyveket, heti jelentéseket, illetve ütemterv-jelentéseket. Pontosan nyilvántartották a járás mezőgazdasági termelészövetkezeteit, azok alakulását, területét, tagságát, terméseredményeit, állatállományát, a háztáji földeket és a vezetők adatait is.

A községi tanácsok végrehajtó bizottságától, valamint a községek termelészövetkezeteitől érkező szöveges beszámolókból és jelentésekből az osztály munkatársai elemzéseket, összesítőket készítettek: költségvetési, zárszámadási összesítőket, mérlegeket, gazdasági beszámolók összesítőjét, részesedési kimutatásokat, tervkimutatásokat, gépek kimutatását. A tsz-ek különféle kéréseit (pl.: alapszabály-módosítás, beruházási hozzájárulás) is ide terjesztették fel jóváhagyásra, valamint a tsz-ek vitás ügyei, személyek kérelmei, panaszai is ide érkeztek be. A járási tanács mezőgazdasági osztálya a végrehajtó bizottságnak rendszeres, „mezőgazdasági helyzet-jelentéseket”, heti jelentéseket volt köteles tenni, valamint a megyei tanács mezőgazdasági osztályának is. Új tsz alakulásáról, tsz-ek egyesülési szándékáról pedig az FM-nek tett jelentést, akinek a hozzájárulására, engedélyére volt szükség.

Az iratok között kulákokról szóló bejelentéseket, agronómusi jelentéseket, munkaterveket, beruházási tervrajzokat, jegyzőkönyveket is találunk. A jegyzőkönyvek között földcseréről, földterület rendezésről szóló jegyzőkönyveket, tervfelbontási jegyzőkönyveket, továbbá a tsz-ek költségvetésének és termelési tervének megvitatásáról, munkák ellenőrzéséről, panaszok kivizsgálásáról, rendszeres heti értekezletekről olvashatunk. Költségvetések és tervek felülvizsgálatakor a járási tanács elutasító választ is adhatott, ebben az esetben visszaküldték azt a községnek. Jóváhagyás esetén a járási tanács mezőgazdasági osztálya ezeket a terveket, összesítőket a megyei tanács mezőgazdasági osztályára volt köteles továbbküldeni.

A Járási Tanács VB Mezőgazdasági Osztálya negyedévenként statisztikai beszámoló jelentéseket küldött a Megyei Tanács VB Mezőgazdasági Osztályának, innen pedig a Központi Statisztikai Hivatal Megyei Igazgatóságának szolgáltatották tovább az adatokat, majd az FM illetékes Igazgatóságának.

1969-től, Kapuvár várossá nyilvánításától, a Kapuvári Városi Tanács VB Mezőgazdasági, Élelmezési és Kereskedelmi Csoport iratai kutathatók.²⁸

---

²⁶ MNL GYMSM SL XXIII/301. Kapuvári Járási Tanács iratai: Jegyzőkönyvek; MNL GYMSM SL XXIII/302. Kapuvári Járási Tanács VB iratai: Jegyzőkönyvek.; MNL GYMSM SL XXIII/749. Kapuvár Községi Tanács iratai; 1969 után: Kapuvár Városi Tanács VB Titkárság iratai (MNL GYMSM SL XXIII/573.); MNL GYMSM SL XXIII/790. Hövej Községi Tanács iratai.

²⁷ MNL GYMSM SL XXIII/310. Kapuvári Járási Tanács VB Mezőgazdasági Osztály iratai.

²⁸ MNL GYMSM SL XXIII/579. Kapuvári Városi Tanács VB. Mezőgazdasági, Élelmezési és Kereskedelmi Csoport.

Végezetül a közigazgatás területi szakszervei közül, a megye termelőszövetkezeteinek érdekképviselői szervét, a Győr-Sopron megyei Termelőszövetkezeti Tanács iratainak fontosságát is hangsúlyoznám.²⁹

Termelőszövetkezetek iratanyaga

Egy adott tsz kutatásánál a legfontosabb forráscsoport a termelőszövetkezet helyi iratanyaga.³⁰ A mezőgazdasági termelőszövetkezetek iratanyagában leggyakrabban előforduló és legfontosabb iratfajták a következők: alapszabály, kérdőívek, jegyzőkönyvek, zárszámadások, gazdasági beszámolók, tervek.

A tsz-ek legfontosabb dokumentumai közé tartoznak a jegyzőkönyvek: a közgyűlési, a vezetőségülési és az ellenőrző bizottsági jegyzőkönyvek.

A jegyzőkönyvek közül a zárszámadási jegyzőkönyvek fontosságát emelném ki. Az elnök az évről évre tartott közgyűlésen szóvesztéses beszámolót tartott, ahol részletesen tájékoztatta a termelőszövetkezeti tagságot az elmúlt év gazdálkodásának eredményéről és hiányosságairól.

Az eredmények kiértékelésénél és a hibák feltárásánál az elnök szembeállította a tervezett adatokat a gazdálkodás során elért tényleges adatokkal. A beszámoló célja az volt, hogy az elnök az eredmények kiértékelésével, hibák feltárásával a következő év gazdálkodásának irányát megszabja, ez az iránymutatás pedig a következő évi termelési terv és bevételi-kiadási költségvetés elkészítésének alapja legyen. Más kérdés, hogy az elvek sokszor csorbultak, s a beszámoló politikai nyomásra, vagy a vezetőség saját helyzetének megerősítésére nem felelt meg a valós gazdasági teljesítménynek.

Összességében elmondható, hogy a termelőszövetkezetek állami irányításában is a párt megfelelő szerveinek és képviselőinek meghatározó volt a szerepe, ami együtt járt a tervszerűség – esetenként az ésszerűségnek ellentmondó – követelményével.

---

²⁹ MNL GYMSM GYL XXIV/210. A Győr-Sopron megyei Termelőszövetkezeti Tanács iratai.

³⁰ MNL GYMSM SL XXX/262. Kapuvár „Kossuth” MTsz iratai; MNL GYMSM SL XXX/263. Kapuvár „Petőfi” MTsz iratai; MNL GYMSM SL XXX/264. Kapuvár „Vörös Csillag” MTsz iratai; MNL GYMSM SL XXX/265. Kapuvár „Rábaközi” MTsz iratai; MNL GYMSM SL XXX/258. Hövej „Rákóczi” MTsz iratai; MNL GYMSM SL XXX/290. Öntésmajor „Béke” MTsz iratai; MNL GYMSM SL XXX/375. Kapuvár „Lenin” MTsz iratai.

Rövidítések és irodalomjegyzék

Források

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára

- MNL GYMSM GYL XXIII/1. Győr-Sopron megyei Tanács jegyzőkönyvei
MNL GYMSM GYL XXIII/2. Győr-Sopron megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának jegyzőkönyvei
MNL GYMSM GYL XXIII/9. Győr-Sopron megyei Tanács V. B. Mezőgazdasági Osztályának iratai
MNL GYMSM GYL XIII/15. Győr-Sopron megyei Tanács V. B. Begyűjtési Osztályának iratai
MNL GYMSM GYL XXIV/210. Győr-Sopron megyei Termelőszövetkezeti Tanács iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/401. MDP Sopron Megyei Bizottsága iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/402. 66–78. MDP Győr-Sopron Megyei Bizottsága iratai, Mezőgazdasági és Szövetkezetpolitikai Osztály)
MNL GYMSM GYL XXXV/408. 6. MDP Kapuvári Járási Bizottsága iratai, Mezőgazdasági és szövetkezetpolitikai munkaterület iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/408. 12. MDP Kapuvári Járási Bizottsága iratai, MDP Kapuvár Járási Bizottsága hatáskörébe tartozó Kapuvár Község/Városi Párt Bizottság iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/408. 13. MDP Kapuvári Járási Bizottsága iratai, MDP Kapuvár Járási Bizottsága hatáskörébe tartozó Kapuvár Község/Városi Párt Bizottság iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/415. MSZMP Győr-Sopron Megyei Bizottsága iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/424. MSZMP Kapuvári Városi Bizottsága és a hozzá tartozó pártszervezetek iratai
MNL GYMSM GYL XXXV/425. MSZMP Kapuvári Járási Bizottsága és a hozzá tartozó pártszervezetek iratai
MNL GYMSM GYL XXVII/1. Mezőgazdasági Szövetkezetek Szövetsége (MESZÖV) Megyei Elnökségének iratai).

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára

- MNL GyMSM SL XIV/201. Sopron Megyei Földhivatal iratai
MNL GYMSM SL XVII/501. 1-2. Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács iratai
MNL GYMSM SL XVII/518. Kapuvári Földigénylő Bizottság iratai
MNL GYMSM SL XXIII/301. Kapuvári Járási Tanács iratai: Jegyzőkönyvek.
MNL GYMSM SL XXIII/302. Kapuvári Járási Tanács VB iratai
MNL GYMSM SL XXIII/310. Kapuvári Járási Tanács VB Mezőgazdasági Osztály iratai
MNL GYMSM SL XXIII/749. Kapuvár Községi Tanács iratai
MNL GYMSM SL XXIII/573.1969 után. Kapuvár Városi Tanács VB Titkárság iratai
MNL GYMSM SL XXIII/579. Kapuvári Városi Tanács VB Mezőgazdasági, Élelmezési és Kereskedelmi Csoport
MNL GYMSM SL XXIII/790. Hövej Községi Tanács iratai

MNL GYMSM SL	XXIV/205. Soproni Mezőgazdasági Igazgatóság iratai
MNL GYMSM SL	XXIV/851. Begyűjtési miniszter kapuvári járási meghatalmazottjának iratai
MNL GYMSM SL	XXIV/854. Kapuvári Járási Begyűjtési Hivatal iratai
MNL GYMSM SL	XXIV/878. Kapuvár Községi Begyűjtési Hivatal iratai
MNL GYMSM SL	XXX/262. Kapuvár „Kossuth” MTsz iratai
MNL GYMSM SL	XXX/263. Kapuvár „Petőfi” MTsz iratai
MNL GYMSM SL	XXX/264. Kapuvár „Vörös Csillag” MTsz iratai
MNL GYMSM SL	XXX/265. Kapuvár „Rákóczi” MTsz iratai
MNL GYMSM SL	XXX/258. Hövej „Rákóczi” MTsz iratai
MNL GYMSM SL	XXX/290. Öntésmajor „Béke” MTsz iratai
MNL GYMSM SL	XXX/375. Kapuvár „Lenin” MTsz iratai.

Szakirodalom

- KORNAI
1993 KORNAI JÁNOS: *A szocialista rendszer. Kritikai politikai gazdaságtan*. Heti Világgazdaság Kiadói Rt., Bp., 1993.
- NÉMETH
1995 *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei. I. köt. 1956–1962*. A Magyar Országos Levéltár segédletei 1/1. Összeáll. NÉMETH JÁNOSNÉ. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1995.
- NÉMETH
1998 *Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei. II. köt. 1963–1970*. A Magyar Országos Levéltár segédletei 1/2. Összeáll. NÉMETH JÁNOSNÉ. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1998.
- T. VARGA
1988 T. VARGA GYÖRGY: *Pártapparátus Magyarországon 1948 után*. *História*, 1988. január.
- T. VARGA
2005 *Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. I. köt. 1948–1953*. Magyar Országos Levéltár Segédletei 18. Összeáll. és a bevezetőt írta T. VARGA GYÖRGY. Magyar Országos Levéltár, Bp., 2005.